

Sammanfattning

Luttra kyrka

Byggnadshistoria

Sammanställt av deltagarna i studiecirkeln "Luttra kyrkas historia" genomförd år 2015–2017; Ann-Christine Rundquist, Torbjörn och Ann-Britt Larsson samt Margareta Aronsson.

ALLMÄN HISTORIEBESKRIVNING

När det gäller sockenbildning och i synnerhet byggande av kyrkor står Västergötland i en klass för sig. Ingen annanstans i vårt land uppförde man under medeltiden så många kyrkor som här. I vissa fall på Falbygden dyker kyrkorna upp med bara några kilometers mellanrum.

Enligt boken ”Försök till en kort beskrifning om Skara Stift” av P.E Lindskog så fanns det 18 kyrkor runt Ålleberg. Ålleberg hette för övrigt på den tiden Olleberg (berget med ekollon). (Källa: Westergäthland, volym 1 Erik Tunelds geografi över konungariket Sverige åttonde upplagan - fjerde bandet.) Enligt Wikipedia kommer namnet från det lokala ordet ålla som betyder sänka

Enligt Västgötalagen krävdes minst 6 hushåll för att bygga en kyrka. Om man betänker att varje kyrkobygge en gång grundats på ett befintligt, om än i vissa fall begränsat befolkningsunderlag, förstår man hur tätbefolkat och folkrikt Västergötland varit de senaste 1000 åren.

Under sent 1000-tal och framför allt 1100-tal blev det populärt bland Västergötlands maktelit att slå på stort och manifesteras sin kristna tro med en romansk stenkyrka eller en träkyrka (Claesson 1989; Dahlberg 1998). Det vanligaste var att de allra första kristna kyrkorna uppfördes som gårdskyrkor på storgårdar. En mäktig man ville kanske visa att han övergått till den nya tron. Men i vissa fall kan de ha uppförts på platser som långt tillbaka var kända offerplatser, hedniska kultplatser eller intill (heliga källor). (källa: Björn Gidstam). Enligt Gidstam samlades traktens folk sedan urminnes tider och dessutom tror många att det var ett sätt för den nya religionen att överta den förut heliga platsen. Men det är bara en del av sanningen, oftast berodde säkert placeringen av sockenkyrkan på mera handfasta och geografiskt strategiska bedömningar där folk möttes till ting eller marknad, vadställen, broar över åar m.m. En annan sak som hade stor betydelse för kyrkans placering var att den skulle synas över den omgivande trakten. Därför valde man nästan uteslutande en kulle eller annan höjdsträckning.

Vid utgrävningarna vid Varnhems klosterkyrka fann man dock kristna gravar daterade till mitten av 900-talet. Detta styrks även av fynd i samband med renovering av Kyrkans hus vid S:t Olofs kyrka. Detta skriver om historien och tidigarelägger byggandet av kyrkor.

Men en blygsammare folkökning i vissa områden medförde att man där tvingades överge sin kyrka och uppgå i en angränsande församling. I en del fall skedde detta redan i mitten av 1300-talet vilket digerdöden och dess efterverkningar kan ha bidragit till.

Ursprungligen var dopet som utfördes en företeelse som kan ha haft en bidragande effekt till kristendomens snabba utbredning. Dopet var det primära i den kristna ritualen. Ett heligt dop krävde ingen stor byggnad. Att själva riten förrättades var viktigare än att socknens invånare deltog i gudstjänsten. (Björn Gidstam). Vatten var viktigt i sammanhanget. Om vi detaljstuderar de äldsta kyrkornas läge i terrängen ser vi att de nästan undantagslöst ligger vid en sjö eller ett vattendrag om än aldrig så liten bäck. (Församlingsbornas egna tolkning av Luttra kyrkas placering är närheten till ”Luttra bykälla”)

Namnet Luttra skrevs år 1225 ”Lutrum”. Namnet innehåller plural av ett ord besläktat med Luta ”Sluttning”. Kyrkan ligger vid Ållebergs sluttning. En annan tolkning av ordet Luttra är enligt boken Historisk- geografisk och statistiskt lexikon öfver Sverige, fjärde bandet, JKL, tryck 1863. ”Namnet Luttra (rena) skall S:t Sigfrid hafva givit orten då han här arbetade på hedningarnas omvändelse och rening, genom döpelsens bad, från afguderiets stygghetser.”

BESKRIVNING AV LUTTRA KYRKA

Rent faktamässigt finns ingen dokumentation om Luttra kyrka före 1566. Det var olycksåret då danskarna brände ner kyrkan. Innan dess kan vi bara göra antaganden.

Luttra kyrka är uppförd i slutet av 1100-talet, eller möjligtvis tidigt 1200-tal. Den är byggd av kalksten i romansk stil och har ett rektangulärt långhus med en lägre och smalare raksluten korvägg försedd med ett smalt fönster bakom altaret. Kyrkan har förmodligen föregåtts av en mindre kyrka vars rester tros ingå i nuvarande murverk.

1566 brände danskarna ner Luttra kyrka och den stod obrukbar och öde fram till slutet av 1500-talet. I inventeringen som gjordes av kyrkorna i Falköpings pastorat 1583 står att läsa följande citat: ”Klocka sönder 1 ste. Och är kyrkiann brenndh och wtan och behöffwer hielp etc.”

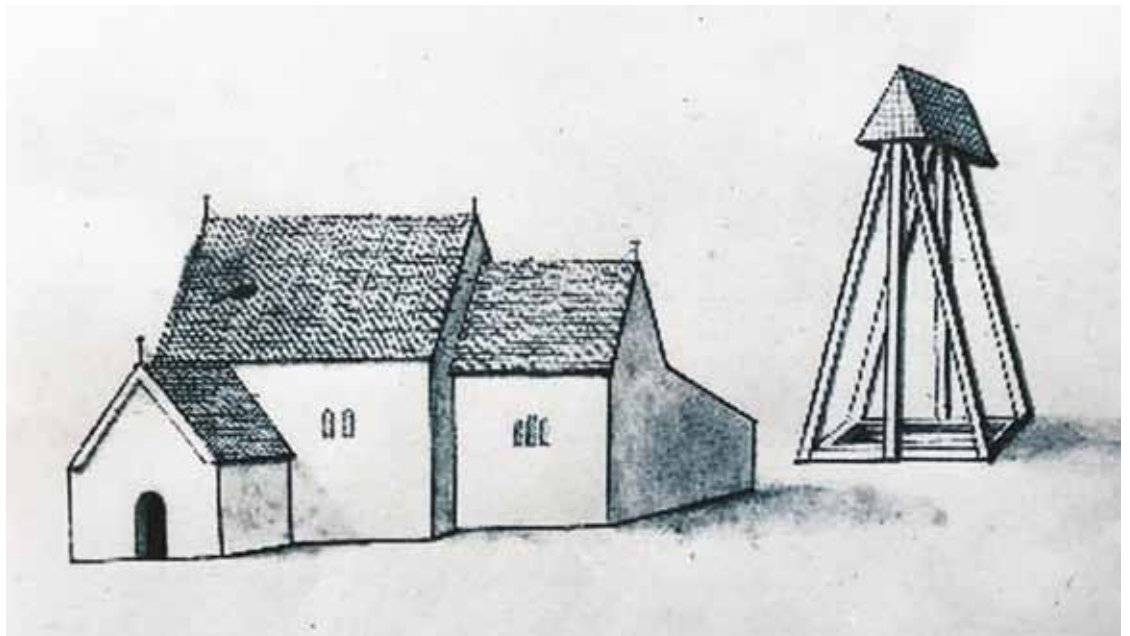

Bild från "Peringskölds monumenta".

Det stora vapenhuset, som också är kyrkans huvudingång, finns på långhusets södra sida och sakristian är anslutet till korets nordsida. Sakristian och vapenhuset finns avbildade i "Peringskölds monumenta" och måste ha uppförts före slutet av 1600-talet. I mitten av 1600-talet har Peringsköld avbildat Luttra kyrka med en fristående klockstapel.

Enligt uppgift gjöts klockorna om 1669. Enligt folkskollärare Albin Gustafsons dokumentation så var Luttra ett eget pastorat mellan 1611-1683 med egen präst, en så kallad kompastor. Denne bodde på Stommen Luttra och fick sin lön av Luttra socken.

1683 dog dåvarande kompastor Laurentius Kjellingius. Efter hans död införlivades Luttra återigen till Falköpings pastorat vilket skedde under protest från Luttraborna eftersom de då skulle få färre antal gudstjänster. Laurentius samt hans hustru och två söner ligger begravda under nuvarande korgolv med ovanliggande gravhällar. En av sönerna hette Andreas Kjellingius och fick titeln komminister och efterträdde sin fader på dennes post. Den andra sonen hette Asmund och hade titel komminister samt tillförordnad borgmästare och rådman i Falköping. Han bytte efternamn till Luttermark, av ordet Luttra. Det finns gravhällar från denna tid under hela mittgången samt i vapenhuset.

Gravhällar.

Vid själaringningen för kung Fredrik den förste år 1751, rasade dåvarande klocka ner i marken och skadades. Klockan lagades. Klockstapeln var i bruk i ytterligare ca 60 år. Tornets murade del, lika hög som kyrkans ytterväggar, byggdes 1755. Vid samma tillfälle slogs kryssvalven i kyrkan. Samtidigt med detta fick kyrkan en ny takkonstruktion.

En tornöverbyggnad i trä uppfördes 1813 och då flyttades klockan in i kyrkan. Tornöverbyggnaden stod intakt fram till 1834 då den blåste ner. Vid återuppbyggandet fick tornet sitt nuvarande trubbiga utseende. Vid samma tillfälle utökades troligtvis ytan på sakristia och vapenhus samt taket över koret höjdes till samma nivå som kyrkan. Dessutom lades nytt yttertak.

Under ett snöoväder på pingstdagen 1890 tyngdes taket ner av en stor mängd snö vilket gjorde att taket trycktes in på södersidan. Det lagades tillfälligt men en grundligare renovering skedde ett par år senare då man höjde takåsen 1,5 aln (ca 90 cm) så att takfallet blev brantare. I samband med denna reparation belades taket med tegelpannor som ersättning till tidigare spåntak.

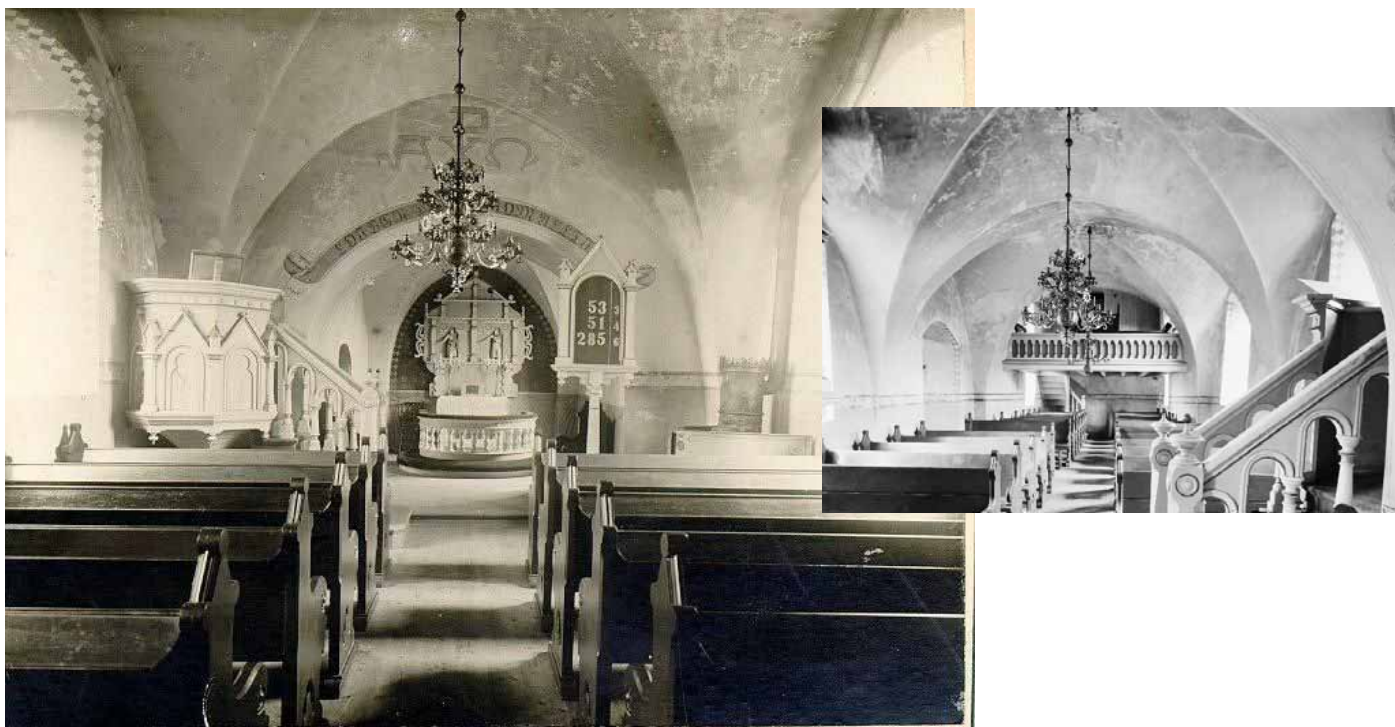
Kyrkan före renoveringen 1901.

Renovering 1901-1902

År 1901-1902 genomgick kyrkan omfattande renoveringar. På bilden ovan syns hur kyrkan såg ut före renoveringen 1901. Sakristian och övriga kyrkväggar slätputsades med kalkstensbruk, sprickor tätades med cementbruk. Gravhällar i koret togs upp och flyttades till vapenhuset. Samtliga fönster flyttades in ca 15 cm och försågs med nya solbänkar. Det mindre fönstret på norra kyrkväggen gjordes större och ett nytt gjordes mitt emot ingångsdörren från vapenhuset.

I sakristian togs ett nytt fönster upp. En ny ingång till sakristian upptogs på sakristians östra vägg. Trägolvet lades in i både kor och långhus. Ny läktare med trappa och läktarbröst uppsattes. Kyrkan försågs med nya bänkar. Nytt altarbord samt ny altarring byggdes.

En ny predikstol samt trappa till denna byggdes på den norra sidan. Den gamla predikstolen som stått på den södra sidan nedtogs och förflyttades upp på kyrkvinden. Ny nummertavla uppsattes. Hela kyrkan målades invändigt. Detta innebar att man överkalkade de sista fragmenten av ett ordspråk som återfanns på norra väggen och som lød: "Klockan slår. Tiden går. Mänska det besinna". I samband med måleriarbetena tillkom även ett bibelcitat ovanför triumfbågen som målades i vattenfärg. Detta inramades av dekorationsmåleri, vilket även utfördes ovanför ingångsdörren och kring fönstren.

Luttra kyrka efter renovering 1901-1902.

Renovering 1928

Nästa stora renovering utfördes 1928. Nu var ambitionen att återställa kyrkan till dess utseende före renoveringen 1901-1902. Exteriört reparerades putsen och murarna kalkströks. På tornhuven uppsattes ett nytt kopparklätt kors. Tornhuven målades nu svart istället för den röda färg den hade tidigare. Bänkgavlarna fick ny utformning samt ny färgsättning. Kyrkan ommålades med en svagt gul färgton. Nya innanfönster insattes. Vidare fick dörarna till sakristian och vapenhuset ny utformning.

Den äldre predikstolen i provinsiell barockstil från mitten av 1700-talet togs ner från kyrkvinden. Den ställdes på ett nytt fundament av en kvaderstensimitation i trä. I fälten på predikstolen återfinns fyra skulpterade figurer i trä, Markus med lejonet, Matteus med ängeln, Jesus med jordgloben, Lukas med oxen. Ovanpå predikstolen står ett timglas samt den fjärde evangelisten Johannes med örnen. Figurerna har återfått sin ursprungliga färgsättning i rött, blått, grönt och guld.

Altaruppsatsens grå färg avlägsnades och den ursprungliga färgen togs fram, det vill säga, den som vi ser idag. Efter en önskan från församlingen flyttades den medeltida dopfunten in i kyrkan. Den hade tidigare stått ute på kyrkogården. Eftersom den inte fick plats i långhuset på grund av bl.a. en värmekamin, placerades den i sakristian.

1949-1954

1949 sattes elektriska värmeelement in i kyrkan samt elektriskt ljus. Uppvärmningen hade hittills skett med vedeldad kamin.

1950 installerades en ny orgel omfattande nio stämmor. Den byggdes av orgelbyggare från Liared.

1954 skänktes en brudkrona till kyrkan av SLKE, Svenska landsbygdens kvinnoförbund, nuvarande CKF.

Renovering 1955-1956

Ytterligare en omfattande gjordes 1955-1956. De största förändringarna som genomfördes var att frilägga sockeln runt hela kyrkan så att putsen började någon decimeter upp på fasaden. Plåten på tornhuven revs ned och ersattes med furuspan, som var den ursprungliga takbeklädningen. Predikstolen sänktes med 30 cm och en ny trappa till densamma byggdes.

Ett nytt altare av råhuggen kalksten installerades, den fick en massiv marmorplatta som bordsskiva. Porten mellan vapenhus och långhus inramades sedan tidigare av en äldre sandstensportal. Denna befriades från äldre puts och restaurerades. I vapenhusets östra vägg togs det upp ett fönster.

Det främsta bänkpåret togs bort för att den medeltida dopfunten i sandsten skulle kunna omplaceras från sakristian till koret. Altaruppsatsen, predikstolen, bänken i vapenhuset samt fattigbössan konserverades.

Stigluckan.

Senare förändringar i kyrkan

1964 installerades elektrisk klockringning.

1984 revs stigluckan och en ny uppfördes enligt gammal teknik och baserades på det gamla stenmaterialet. Vid restaureringen framkom att man vid tidigare tillfälle hade breddat stigluckan med 70 cm.

Förslag om betong förkastades:
Kyrkobygg

Luttra kyrka ges nytt gammalt valv

Nu är man som bäst i färd med att bygga – eller slå, som facktermen lyder – ett nytt valv till Stigluckan som utgör ingång till kyrkogård och kyrka i Luttra, utanför Falköping.

Det gamla, som kanske är 2–4000 år, har på grund av sättningar hotat störta in.

På måndag är själva murningsarbetena klara och då lyfts taket på.

Det nya valvet byggs precis på samma sätt som det gamla – valvet slås, d.v.s. stenar som källas mot varandra med kalkbruk emellan byggs upp valvformen med arbetsmetoder och material som är månghundraårigt beprövade. Här används kalksten och rejält kalkbruk.

• **Ville ha betong**

Riksanstaltsverksamheten förordade nu ändå inte den här metoden utan man tyckte, som en inkallad konsult, att man kunde gjuta valvet i betong (7), eller lyfta på ett förtillverkat i betong (7).

Det rådet följde nu kyrkoral och läromästaren inte utan man valde att göra det nya valvet som det gamla.

Det fanns ingen anledning att göra på något nytt sätt! Varför inte återställa stigluckan som den varit? Med skickliga murare som vi har tillgång till – Bengt Karlsson och Gösta Andersson – får vi en stiglucka som kommer att stå sig lika

långe som den gamla, säger Ragnar Sigge, antikvarie på Länsmuseum i Skara.

Ragnar Sigge är imponerad över murens och murarnas att de har en omtänksam yrkeskicklighet som måste tas vara på och föras vidare till nya generationer murare.

– Den är oerstattlig! För att kunna bevara våra gamla värdefulla byggnader för framtiden och klara reparationer och underhåll måste nya folk få lära sig hur man gör – annars står vi där med ruiner en gång.

– Det går inte alltid att klara det här med att gjuta i betong och andra nya metoder och tekniker.

Med i bygglaget i Luttra är byggnadsfästningen Claes Sörensson. Här får han i praktiken se och lära hur det går till att bygga ett valv på gammalt sätt. Här förs yrkeskunskapen vidare.

• **70 cm breddad**

När man knackade av pöten på den gamla stigluckan visade det sig att den breddats in mot kyrkogården med 70 cm en gång. Här man kanske tyckt att den sett för bräcklig och tunn ut eller har man bara velat göra den mera imponerande?

Materialet i stigluckan är kalksten och en del sandsten murat med kalkbruk. För att inte råka ut för några malurer med sprickbildningar har man fått importera speciell hydrologisk kalk från Tyskland. Det är kalk som torkar och tål åter fuktavslutning utan att spricka. Lågs under riktigt nyrenoverade betongbaser.

Inte nog är kalken från Västerbotten eller lämpligast för det här – så reparera gamla byggnader med – men kruset är att ingen sådan produceras längre.

Valv kostar nu stigluckan för samlingsborna i Luttra? Höga 17.000 kr, säger Bertil Andersson, ordförande i kyrkoral.

Det får väl sägas vara något som tanken på ett resultatet torde stå sig i flera hundra år? Man undrar om det förslagna tegevalvet klarar det?

Efter att murverket torkat en månad eller så ska det hela vit-slemmas med kalkfärg. Då är det hela klart och färdigt.

GLENN WELANDER

Nytt valv till stigluckan vid Luttra kyrka på gammalt sätt. Murarna är fr.o. Gösta Andersson och Bengt Karlsson. Ragnar Sigge från Länsmuseum dokumenterar arbetet med kameran.

Ur Falköpings tidning 1984-08-02

Fönsteromfattning daterad till senmedeltid eller tidigt 1600-tal.

1985 lades trägolvet i koret om. Vid detta tillfälle blottades återigen de stora gravhällarna i golvet. Nuvarande trägolv ligger ovanpå gravhällarna. Vid detta år hittades också en lös träfigur från 1600-1700-tal föreställande lärjungen Johannes.

1991 byttes tornets övre del av trä ut. Fasaderna putsades om då den tidigare putsen släppt och orsakat skador på underliggande material. Vid denna fasadrenovering framkom, mitt på tornets västra sida, ett ungotiskt och spetsbågigt fönster i sandsten. Den vackert behuggna fönsteromfattningen har yttermått 55 cm brett och 32 cm högt. På de skrånande ytorna syns spår av en rosa avfärgning på den första kalkslamningen ovanpå den rena sandstensytan. Fönsteromfattningen är sekundär i sin nuvarande placering vilket innebär att det förmodligen suttit på något annat ställe i kyrkan från början eftersom tornet är byggt betydligt senare än vad fönsterbågen är daterad till. Fönsterbågen är daterad till senmedeltid eller tidigt 1600-tal enligt tidigare länsantikvarie Ragnar Sigsjö.

1997 lades muren runt kyrkogården om i sin helhet. Samtidigt ändrades häcken som löper runt kyrkogården ifrån syrén till måbär. Detta var ett önskemål som inkom i samband med att man lade om och kompletterade muren. Mårbärens rötter skulle vara mer skonsam mot den nylagda muren än syrenhäckens rotsystem. Runt sekelskiftet anlades belysning på kyrkogården, runt kyrkogården samt fasadbelysning.

Den vänsta bilden är från 1932. Den högra visar kyrkan och muren från samma vinkel idag. Muren lades om 1997.

2001 köpte kyrkan en markbit belägen mellan Luttra kyrka och Vartoftavägen. Detta år gjordes också renovering av grusgångar på kyrkogården samt utökning av antalet gångar.

2007 installerades larm i kyrkan.

2014 genomfördes inventering av medeltida taklag i Skara stifts kyrkor. (se Bil1). Se även beskrivning över murverk, gjord av Göteborgs Universitet. (Bil.2)

2015 skedde en omfattande renovering både utvändigt och invändigt. Stigluckan renoverades och kalkades. Läktaren belades med nytt golv och en ny trappa upp till tornet byggdes. Lucka mot tornet är en gammal dörr. Orgeln monterades ner och byttes mot S:t Olofs kororgel. Under trappan upp till läktaren finns en liten lucka. Där innanför kan man se det ursprungliga stengolvet som ligger under befintligt trägolv. De utvändiga arbetena bestod av målning av fönster och fasad samt förgyllning av korset på tornet. Denna förgyllning är gjord av bladguld.

2016-11-06 invigs en nyinskaffad ljusbärare i järn.

2017 sker målning av läktare.

Fler bilder från orgelbytet finns att se på församlingsexpeditionen.

KYRKOGÅRDEN

Kyrkan ligger mitt i byn, på en höjd, omgärdad av en mur byggd med kallstensteknik, vilken tillkom som förstärkning åt kyrkan och kyrkogården år 1883. Detta årtal jämte tre initialer, FF, SL samt ES, står inhugget på en sten i kallmurens sydvästra del, vilket tydligt framgår.

Kyrkogården idag.

Kyrkogården har en traditionell utformning. Man kan nå kyrkogården från tre håll, öster, väster och söder. Gamla fönsterstenar finns bl.a. inlagt i muren runt kyrkogården samt som nedersta trappsteget i trappan som leder ner mot bygdegården. Vid östra ingången finns en stiglucka. Det råder delade meningar om dess ålder men vissa uppgifter pekar på, att den är omkring 300-400 år gammal. Den är uppförd i kalk- och sandsten som har kilats mot varandra med kalkbruk som fog. Sadeltaket är täckt med tegel. På marken under valvet ligger en rejäl gravhäll med inskriptionen "ION BENGTSON" samt årtalen 1698 och 1789, vilket tyder på att mannen uppnådde den ansevärda åldern av 91 år (!)

Kyrkogården. Årtal okänt.

Kyrkogården idag.

De välordnade stadskyrkogårdarna blev förebilder för landsbygds kyrkogårdarna kring förra sekelskiftet. Rätvinkliga gravkvarter mellan grusgångar, gravinhägnader med stenramar, häckar eller staket i smide eller gjutjärn samt högresta gravstenar kom att prägla kyrkogårdarna under större delen av 1900-talet. Denna karaktär är i påtagligt hög grad bevarad i Luttra i jämförelse med andra landsbygds kyrkogårdar. (enligt "Tusenårigt arv", avhandling "1800-talets parkkyrkogård - Robin Gullbrandsson").

Söder om kyrkan återfinns de äldsta gravarna som är från slutet av 1800-talet och fram till 1950/60-talet. Syd-väst om kyrkan är gravarna företrädesvis från 1920-talet. Utanför kyrkans södra sida finns en solvisare i sandsten från 1701.

Solvisare i sandsten från 1701.

Gjutjärnskors.

Det finns ett antal gravhällar bevarade – några uppställda vid sakristians västra sida, några i stigluckan och några på golvet i vapenhuset.

Utanför kyrkogården mot norr – finns tre gravvårdar bevarade varav två järnkors.

Järnkors: C.F Allander född 1825 död 1860. Högt historiskt kulturvärde (3) KUINR02. Gravplats nr.2

Större sten: J.A. Larsson från Skräddaretomten Luttra född 1805 död 1873. Skänkt som ett kärt minne af en kär tacsam systerson. KUINR03.

Gjutjärnskors: Hustru Maria Andersdotter från Munkagården Luttra född 1818 och död 1874. KUINR04 tillhör gravplats nr. 3

ÖVRIGT AV INTRESSE

Nolgården Sköttning var fram till 1918 komministerbostad. Därefter fanns gården i Kyrkans ägo fram till år 2001. Gården Stommen friköptes också från Kyrkan år 2002.

Bygdegården strax väster om kyrkan har tidigare varit folkskola samt bostad till folkskolläraren som också tjänstgjorde som kantor i kyrkan. Intill bygdegården fanns tidigare ytterligare en byggnad som inrymde småskolan samt bostad åt småskollärarinnan. Kyrkan var huvudman för skolväsendet fram till 1950.

KÄLLOR OCH DOKUMENTATION AV INTRESSE:

”Medeltida taklag i Skara stifts kyrkor” - Robin Gullbrandsson

Artiklar ur Falköpings Tidning, Yngve Pettersson, onsdag 2 maj 2001

Göteborgs Universitet, Avdelningen för kulturvård,
Avhandling 1998-99, Johansson, Lidbäck, Lindman och Winberg

Bilder Falbygdens Museum.

Inventeringspärm – Luttra Kyrka

Material från Landsarkivet/Riksarkivet -(USB-minne)

Dokumentation över orgelbygget. (USB-minne)

Minnesanteckningar från Folkskolläraren Albin Gustavsson – 1957

”Våra Kyrkor” - 1990 – sammanfattning av Göteborgs kyrkonämnd

Bebyggelseregistrets byggnadspresentation – information från församlingens webbplats

Wikipedia

”Strövtåg i gammalt kulturlandskap” - Björn Gidstam.

”Historisk- geografisk och statistiskt lexikon öfver Sverige, fjärde bandet,” JKL, tryck 1863.

”Westergäthland, volym 1, Erik Tunelds geografi över konungariket Sverige åttonde upplagan - fjerde bandet.”

Luttra kyrka

Troligen senmedeltida taklag över långhus
(8 takstolar)
Dubbla remstycken, knäbockar och hanbjälke
Täkvinkel: 45 grader
Material: furu

Byggnadsbeskrivning och historik

Luttra är en tidigmedeltida kyrka byggd av råbruten kalksten med smalare rakt avslutat kor. Korets södra mur är förhöjd till nivå med långhuset och på norra sidan är en sakristia. I väster är ett torn från 1700-talet med murad bottenvåning och klockvåning av trä. Långhus och kor har sadeltak täckta med tvåkupigt lertegel. Långhus och kor har senmedeltida kryssvalv. Kyrkan brändes av danskarna på 1560-talet under Nordiska sjuårskriget: "Och är kyrkiann brendh och wthan och behöffwer hielp etc."¹¹⁰

Långhusets taklag

Långhuset har taklag av gotisk typ bestående av åtta takstolar som står med ca 1 m mellanrum. På murkrönen ligger dubbla remstycken, i norr med ett par laxade bindare emellan. Takstolarna består av knäbock och hanbjälke, samt en senare tillkommen övre hanbjälke. Den mittersta takstolen mellan valven har bindbjälke och två stödben. Det faktum att en av tassarna är inmurad i valvet talar för att konstruktionen är samtida med valvslagningen, men många delar är i senare tid utbytta och andra

¹¹⁰ Inventarium 1583, s. 28.

Långhusets taklag sett från väster. I grunden är det sannolikt senmedeltida, antingen samtida med valvslagningen eller utfört efter danskarnas härjning.

delar visar genom urtag att de är flyttade och återanvända. Virket är bilat, ofta med förekomst av vankant. Dimensionerna är ganska smäckra. Knutarna är gjorda från väster med bladning och dymling. Någon konsekvent timmermansmärkning har inte kunnat upptäckas. Gavelröste i väster saknas, det i öster är murat av råbruten oputsad kalksten, vilket även gäller för korets östra röste. Korets taklag är modernt med sågat material, samma gäller för sakristians pulpertak.

Dimensioner:

Remstycken: 20x20 cm
Tassar: 15x15 cm
Högben: 10x10 cm
Stödben: 10x10 cm
Hanbjälke: 10x10 cm

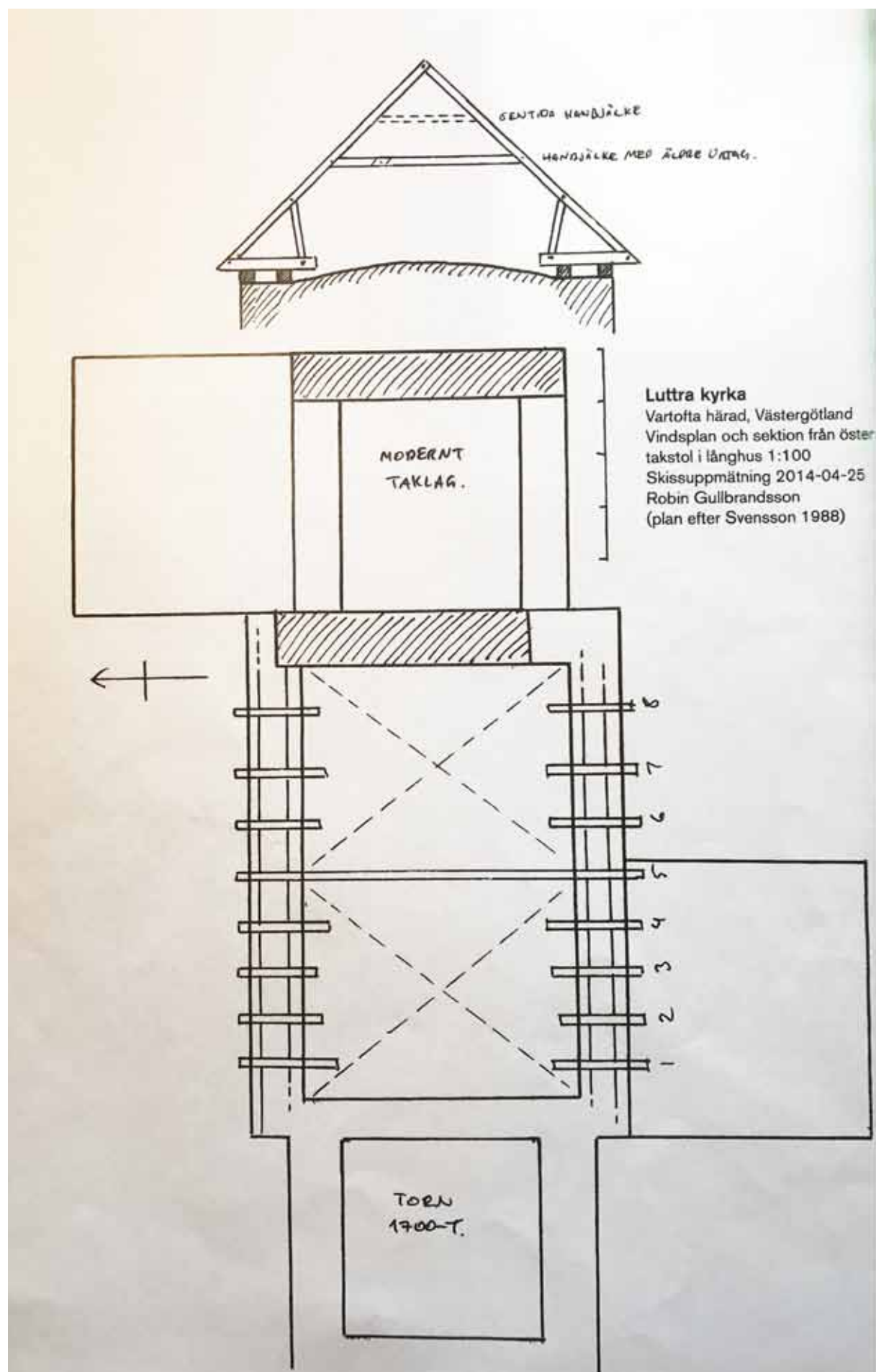
Sammanfattning

Taklaget över långhuset i Luttra är troligen samtida med den senmedeltida valvslagningen. Det är av gotisk konstruktion med dubbla remstycken på

Luttra kyrka ca 1670, avbildad i Peringskiöld.

murkrönen, knäbockar och hanbjälke. Det har dock varit föremål för flera reparationer med utbyte av material och förstärkning. Kyrkan skall ha bränts av danska trupper på 1560-talet. Korets taklag är modernt. Inga spår finns efter äldre konstruktioner.

TEKNISK BESKRIVNING

Murverksbeskrivning

Kyrkan har ingen markerad sockel, utan muren är någon decimeter längst ned frilagd från puts. I murens fogar finns jord och organiska rester.⁶⁴

I den södra fasaden- är murverket heterogent och består av sandsten, kalksten och gråsten. Detta är naturligt, då det finns rika förekomster av dessa material i Västergötland.

Fogbruket är ett gråvitt kalkbruk med ett heterogent ballastmaterial. Stenmaterialet ligger i ojämna mönster utan skiftgångar, typiskt för en medeltida- eller 1600- talsmur. Samma datering gäller fogbruket. Kalkstenarna uppvisar kraftig vittring med uppspjälkning som följd. Sandstenen uppvisar färgningar mot rött och svart, tydliga tecken på att stenen varit utsatt för eld med efterföljande frostsador. Fogbruket, däremot, uppvisar inga tecken på sprickor eller eldpåverkan, vilket innebär att stenen troligen återanvänts i denna kyrka och att den skadats på dess tidigare plats. Den typiska stendimensionen har längden 40 cm och höjden 18 cm men med stora variationer.

Västra fasaden har ett mycket heterogent murverk. Även här bär stenarna tydliga brandspår. Dess storlek är i genomsnitt 1 m långa och 0,7- 0,8 m höga. Stenen består här, liksom i den södra fasaden, av en blandning mellan gråsten, sandsten och kalksten.

⁶³ ATA beslut om ändring av häckmaterial 1997-09-02

⁶⁴ ATA besiktningsrapport 1955-04-10

Särskilt det finskiftiga murverket i fasadens norra del uppvisar spjälkningsskador som tyder på brand- och frostsador. Fogbruket överensstämmer med det i den södra fasaden och uppvisar inga brandskador. Även detta tyder på att murverk och fogbruk kan dateras till senmedeltid eller 1600- tal. Ungefär mitt i fasaden sitter ett överstycke till ett unggotiskt spetsbågigt fönster i sandsten. Ursprungligen har byggnadsdelen varit putsad med ett gråvitt kalkbruk med god följsamhet mot det buktande murverket. Dess tjocklek varierar mellan 5 och 30 mm. Det faktum, att ytan varit kvastad, tyder på senmedeltid eller 1600- tal. På detta ursprungliga skikt, har man slagit en gråvit kalkspritputs med gulvit avfärgning. Ytterst ligger ett lager av spritputs baserad på ett fett KC- bruk som är vitmålat.

I norra fasaden är murverket relativt homogent och utgörs av tunna, 5- 8 cm tjocka, kalkstensskivor i skiftgångar. Fogbruket överensstämmer med övriga fasaders. Omfattningen till det sekundärt öppnade fönstret är skodd med medeltida murtegel. Lagningar i detta skall göras i samma material. Man kunde inte hitta några förband eller gemensamma fogar mellan den norra fasaden och tornkroppens norra fasad, men menar, att de troligen är tillkomna med relativt korta intervaller, då murverket liksom fogbruket är mycket likartat. Man använde sig endast av hydrauliskt kalkbruk både till grund- och ytputs. För att fasadernas ursprungliga struktur skulle framhävas, har de dragits med snut.⁶⁵

Taket

Långhusets takstol är av romansk typ. Det är en hanbandsförsedd, snedstöttad takstol.⁶⁶ Korets takkonstruktion är av enklare slag med endast ett hanband som stöd för sparrarna. Korets tak är även lägre än långhusets. Då takstolens olika delar tillkommit i etapper, har dess delar sammanfogats genom både trädymplingar och regler av metall. Tornets övre del är en träregelkonstruktion som bemålats med Falu rödfärg.

Yttertaket är på långhus, vapenhus och sakristia klätt med flerkupigt tegel. Sakristian har ett pulpettak, medan vapenhuset och koret har sadeltak. Tornets tak är klätt med kyrkospån från Grythyttan. Man har dragit ned takspånen så långt utanför tornkroppen, att särskilda vattenkastare inte behövs. Tornets kröns av ett järnkors som klätts med blyplåt som sedan klätts med kopparplåt som slutligen förgyllts. Kopparplåten har dragits ned över spånen cirka 30 cm.⁶⁷

⁶⁵ ATA besiktningsrapport 1991-06-19

⁶⁶ Andersson/Hildebrand, sid 187, 1988

⁶⁷ ATA byggnadsbeskrivning 1955-03-16